

EENENTWINTIGSTE PACIFICATIELEZING

Nederlands Geestesmerk?

*De Lage Landen en hun zelfbewustzijn
in hun posthistorisch heden*

Michaël ZEEMAN

LARCIER

De Pacificatielezingen te Gent vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Fried Stockman, Destelbergen,
Aloys Tijdink, Haaren, Annemie Feilzer, Gouda, Rik Gysels, Merelbeke,
Geert Castryck, Gent, Wim Beelaert, Gent, Michiel Decaluwe, Gent*

www.pacificatielezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – 9000 Gent

De eenentwintigste lezing werd gehouden in Gent, 20 november 2004

© Michaël Zeeman, Rome, 2004
Larcier Gent
Coupure Rechts 298 – 9000 Gent
Verantwoordelijke uitgever: Anne Knops

Alle auteursrechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en uitgever.

Voor Maarten DOORMAN

Het moet in de jaren zestig van de afgelopen eeuw zijn geweest, dat op het dorp waar wij toen woonden ieder jaar een historisch spel werd opgevoerd. Iedereen leek er aan mee te doen, iedereen was er in ieder geval op een of andere wijze bij betrokken, al was het maar als aanmoedigend toeschouwer of als betweter. Wekenlang werd er in achtertuinen en schuurtjes gezaagd, getimmerd en geschilderd, terwijl tegelijkertijd in de huiskamers de naaimachines snorden. De mannen waren in de weer met de noodzakelijke decorstukken en artefacten, de vrouwen legden zich toe op het vervaardigen van de benodigde kostuums. Hele straten moest het mombakkes van het verleden worden voorgezet, tientallen dorpingen zouden zich in de dracht en de opsmuk van dat verleden gaan uitdossen.

Dat ging er behoorlijk consciëntieus aan toe. Er werden geïllustreerde boeken bijgehaald, schoolplaten en reproducties van schilderijen uit de tijd van het voorval dat op het programma stond om tot leven te worden gewekt. Ik was nog maar klein, maar ik had de indruk dat er, hoe ontspannen ook, op toegewijde toon gedelibereerd werd over de episode die dat jaar aan de beurt was. Eenvoudige mensen, vaak met alleen maar een lagere schoolopleiding achter de rug, die met de dorpsonderwijzers, de dominee en met hun gestudeerde kinderen in debat gingen over de finesses van de toenmalige gebeurtenissen en de details van het ophanden zijnde drama.

‘Het turfschip van Breda’, herinner ik mij, omdat de mannen in het ruim van het bootje die dag al vroegtijdig zo uitgelaten aan de drank waren gegaan, dat het scheepje door hun onbesuisde bewegingen water begon te maken. Wat dronkenschap was, was mij met het oog op mijn leeftijd nog niet uit de doeken gedaan, maar voor de bijzondere wijze waarop de Watergeuzen, indertijd en even later onder mijn ogen, Breda hadden bevrijd van de Spaanse dwingelandij kon je mij ’s nachts wakker maken. ‘De slag op de Zuiderzee’ staat mij eveneens nog helder voor de geest: mijn vader zag er die dag uit als een tot leven gekomen figurant van een van Rembrandts schilderijen. Over ‘Alkmaars ontzet’, dat in de jaren vijftig,

voor mijn geboorte, was opgevoerd, werd nog altijd met ontzag en weemoed gesproken.

Wij hadden een geschiedenis en wij wisten het. In welke mate van levendigheid die toentertijd anderen elders eveneens voor de geest stond onttrok zich vanzelfsprekend aan mijn waarneming, maar op grond van het curriculum van de lagere school getuigt het niet van romantisering de toenmalige kennis en het bewustzijn van die geschiedenis serieus te achten. De geschiedenis was een verhaal of ten minste een consistente reeks van verhalen. Die zullen heus wel van regio tot regio en van gezindte tot gezindte verschild hebben, maar dat ze present was, staat wel vast. Ze lag weliswaar achter ons, maar ze kon moeiteloos opgetrommeld worden, als illustratie, als getuige, als rechtvaardiging. De knutselende mannen op ons dorp spraken over de beslissende gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog alsof zij daar zelf bij waren geweest. Het verleden leefde, de kernmomenten eruit hadden onmiskenbare zeggingskracht.

Daar heeft ongetwijfeld de aanraking door de grote geschiedenis een rol in gespeeld: de Tweede Wereldoorlog hadden zij zelf meegemaakt, het appèl op hun Nederlanderschap dat toen gedaan was had hen allen geraakt, al was het maar achteraf, en het had hen effectief bewust gemaakt van wat een generatie later hun 'nationale identiteit' zou heten. Niet voor niets dankt het 'Wilhelmus', dat nog maar enkele jaren voor de Duitse inval het Nederlandse volkslied was geworden, zijn emotionele overtuigingskracht aan zijn rituele functie gedurende de jaren van de Duitse bezetting. Het jubileum van de Duitse inval en van de bevrijding, vijf jaar later, is in 1965 allerwegen nog uitbundig gevierd, vaak andermaal met voorstellingen en al.

De geschiedenis is inmiddels voorbij, maar het verleden leeft. Over een 'nationale geschiedenis' wordt alweer decennia met een mengeling van gêne en verontwaardiging gesproken, want zoals ze in het continuüm dat halverwege de negentiende eeuw was begonnen en ergens in het derde kwart van de twintigste eeuw is afgesloten gepresenteerd was geworden, zou zij een onredelijke, vooringenomen en vooral ideologisch bepaalde instrumentele aangelegenheid zijn geweest: de geschiedenis van Nederland als de geschiedenis van blanke, protestantse, Hollandse mannen uit de hogere lagen van de samenleving. Met de heroïek daarvan had weliswaar menigeen zich gemakkelijk kunnen identificeren, het doel dat de ontwerpers en onderhouders van dat geschiedbeeld voor ogen had gestaan, 'natievorming', natie-

vorming in een tijdperk van democratisering en emancipatie, was misschien ook nog wel aantrekkelijk geweest, maar de nieuwe tijd, zich manifesterend in de bruusk bepleite ontkoppeling van geschiedenis en ideologie, stelde andere eisen.

Dat de oude ideologie prompt door een nieuwe werd vervangen, minstens zo instrumenteel en met even grandioze politieke oogmerken, was een gezichtspunt waar een taboe op rustte. De ontzuiling van de samenleving en de emancipatie van haar burgers werden beschouwd als een bevrijding, kon de geschiedenis daarmee in overeenstemming worden gebracht dan zou dat een behartigenswaardige zaak zijn. Grote groepen zojuist geëmancipeerde burgers eisten daarom hun bijzondere rol in het gemeenschappelijke verleden op - en daarmee was dat gemeenschappelijke ervan ten einde.

En die geschiedenis zelf ook, al beseften de nieuwe jaargangen studenten, student-assistenten, wetenschappelijk medewerkers en hoogleraren die zich enthousiast gingen werpen op sociale, sociaal-economische en landbouw-geschiedenis, allemaal op marxistische leest geschoeid, dat vermoedelijk nog niet meteen. Het welbevinden van de prostituees in de gemeente Zwolle in de tweede helft van de achttiende eeuw werd het object van hun belangstelling, of de productiviteit van de aardappelteelt en de gevolgen daarvan voor de allerarmsten in de regio Stellingwerf in de negentiende, de endogamie van de katholieke minderheid van Zutphen in de jaren van de Republiek werd een geliefkoosd onderwerp of de economische determinanten van de dorpspolitiek op het Hoge Land tijdens de landbouwcrisis.

Nederland, zijn bevolking en zijn geschiedenis, ze vielen in stukken uiteen en een eenduidig of samenhangend verhaal van het verleden viel niet langer te vertellen. Een voorstelling viel er al helemaal niet meer van te fabrieken: nergens is dat beter aan te zien dan aan de vijftiendelige *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* die eind jaren zeventig begon te verschijnen. Dat moet zonder concurrentie het meest modieuze en het meest ideologisch bepaalde geschiedwerk zijn dat in de geschiedenis van de Nederlandse historiografie is verschenen. Alles wat we toen van die geschiedenis wisten is erin verknipt en versplinterd, en geordend onder het licht van de strenge heilsleer van de geschiedenis als bijkans exacte, dat wil zeggen, zuiver economisch bepaalde wetenschap, steil in de marxistische leer. Daar kan, achteraf beschouwd en met terugwerkende kracht, geen nationaal bevlogen protestants-christelijke geschiedschrijver uit het negentiende-eeuwse patriottische beschavingsoffensief van Holland tegenop.

Geen geschiedwerk is zo vlug zo volslagen onbruikbaar en dus overbodig geworden.

Maar ideologieën verwerpen, ook in de wetenschap, terwijl het verleden lange armen heeft. Inmiddels is de geschiedenis, de geschiedenis van Nederland voorop, allerwegen terug, en lijkt er een bijna ziekelijke hunkering op gang te zijn gekomen naar een aanvaardbaar collectief verleden. Het beschavingsoffensief van weleer mag zijn ambities en pretenties verloren hebben, de nationale staat en het programma van nationale saamhorigheid mogen aan slijtage onderhevig zijn en op alle determinanten van weleer mag vernietigende kritiek zijn uitgeoefend, toch haken wij naar een versie van het verleden die ons helpt bij het beantwoorden van de vraag wie wij zijn en hoe dat zo gekomen is. We willen er desnoods wel een modieus spelletje van maken, met show-allures, quiz-elementen en de *glamour* van een Oscar-uitreiking.

De verschijningsvormen van die hunkering zijn kortom bekend, de verklaringen ervoor eveneens.

De toegenomen druk van grote groepen migranten en hun kinderen in ons midden maakt de vraag naar de aard van ons verleden prangend, de eroderende ontwikkeling die de nationale staat en zijn soevereiniteit binnen de Europese Unie doormaken zorgen voor een toenemende vraag naar de karakteristieken die we bij al die vertering graag bewaard zouden zien. Terwijl het Nederlanderschap in culturele en staatsrechtelijke zin dunner wordt, wordt de vraag naar de aard ervan sterker. Wat vertellen we de nieuwkomers en wat gaan we zeggen tegen onze nieuwe vrienden uit vooral het oosten van Europa wanneer zij ons vragen wie wij zijn? Vooral die laatsten blijken er een beduidend minder ontspannen opvatting over hun nationale geschiedenis en het belang daarvan op na te houden dan wij onszelf jarenlang hebben voorgehouden, terwijl die eersten, de inwijkelingen, de lege ruimte van ons cultureel en historisch bewustzijn al te opdringerig zijn gaan vullen met hun eigen folkloristische gewoonten en opvattingen.

En dus spoedt een hele generatie zich naar de boekhandel, is Nederlandse geschiedenis het belangrijkste onderwerp in het historisch onderzoek aan de universiteiten geworden en buigen bestuurders, commentatoren en onderwijzers zich zenuwachtig over de vraag naar ons verleden.

Geschiedenis is in de mode, zorgelijk praten over de toestand ervan evenzeer. Maar welke geschiedenis, en waartoe eigenlijk? De klaagzangen over het verloren gaan van het geschiedenis-onderwijs en de gebrekkige kennis die nieuwe generaties overigens formeel goed opgeleide jongelui van ons gemeenschappelijke verleden hebben zijn bekend, de verrassende antwoorden die diezelfde jongelui op de simpelste vragen dienaangaande geven eveneens. De lachwekkende voorbeelden zijn gestandaardiseerde anekdotes geworden, ‘Willem de Zwijger bij Dokkum vermoord, wanneer dat doet er niet toe’, zal ik maar zeggen, en het gevoel van malaise wordt met behulp van geregelde enquêtes goed onderhouden.

Wij hebben geen geschiedenis meer en zeker geen gemeenschappelijke, vaderlandse geschiedenis. Het is daarenboven onduidelijk of we er eerlang weer een kunnen optuigen en, zo die vraag positief beantwoord wordt, welke geschiedenis ons dan voor ogen staat. Wat willen we onze kinderen, onze nieuwe burens, onze nieuwe landgenoten en onze nieuwe politieke vrienden over onszelf vertellen als ze ons ernaar vragen? Hoe zien we onszelf eigenlijk, in het licht van ons verleden – en is het gedurige gebruik van de woordjes ‘ons’ en ‘wij’ in dat verband niet het allergrootste probleem? Zelf ben ik al eens voor een ‘Blut und Boden’-sympathisant uitgescholden toen ik het bestond iets van de schoonheid van het Nederlandse verleden in een zeventiende-eeuwse tekening te herkennen en dat deed in termen van collectieve identificatie, ‘kijk, dat zijn wij, *de brede rivieren die traag door oneindig laagland gaan en het Hollands licht over de stad.*’

De opvatting en de presentie van de geschiedenis die in de herinnering bestaat en waarop met zoveel ergernis en zoveel weemoed wordt teruggegrepen, de geschiedenis als zelflegitimatie van en bewijsvoering voor de nationale identiteit, was immers bij uitstek het product van een verzuilde samenleving en diende het hogere doel van de natievorming in het tijdperk van democratisering en emancipatie. Die natie bestond weliswaar al geruime tijd, maar van haar ambities en eisen moesten bredere lagen van de bevolking deelgenoot worden gemaakt, ondanks hun onderlinge verschillen en hun onderling verschillende verledens.

In de gepacificeerde Nederlandse samenleving van na de democratisering van de tweede helft van de negentiende eeuw, van na de emancipatie van de katholieken in diezelfde periode en van na de vorming van het koninkrijk aan het begin van die eeuw, was verzuiling het leidende motief. Iedere gezindte bediende zich in het licht daarvan van het collectieve verleden en

boog dat om in een richting waarmee zij haar eigen bestaan en rol in de samenleving legitimeerde.

Kwam echter de ontzuiling, kwamen de voorlopig laatste grote democratiserings- en emancipatiebewegingen, kwam vooral ook de Tweede Wereldoorlog, die na afloop zijn eigen mythologie van het nationale schiep: wij tegen hen, de goeden tegen de slechten. De dienstbaarheid aan dat hogere doel was, met andere woorden, niet langer noodzakelijk. Zodra het bereikt was, was het overbodig geworden. Vanaf het op gang komen van de ontzuiling was de geschiedenis van iedereen en dus van niemand; er was althans niemand meer verantwoordelijk voor haar onderhoud.

En dus ging ook het zelfbeeld op de helling. Onder invloed van de heersende methodologische en filosofische modes zette het cultuurrelativisme de toon en dat relativeerde om te beginnen het begrip van een nationale identiteit en een vaderlandse geschiedenis maar eens weg. ‘Nederlands geestesmerk’, zoals Johan Huizinga die nationale identiteit juist voor de Tweede Wereldoorlog, met een term van de stamvader van de verzuiling, Abraham Kuyper, nog had genoemd, werd een bespottelijk onderwerp. En bespot werd het. Het beeld werd gevestigd van een land zonder eigenschappen, waar bij voortduring groepen geheel verschillende mensen volslagen diverse levens hadden geleid.

‘Perron Nederland’, is het wel genoemd, een land en een cultuur als de terminal van een luchthaven waar willekeurige mensen aankomen en afreizen zonder zich al te veel om de eigenaardigheden van hun plek te bekommeren. Dat kwam bovendien goed uit, want toen het pijnlijk falen van die nationale saamhorigheid in het recente verleden, het wegstreken tijdens de jodenmoord, het morele onderwerp bij uitstek van het historisch vertoog werd, hoefde geen mens daar de consequenties meer van onder ogen te zien: dat beschamende verleden was immers niet meer van ons – en voor zover het ons nog toebehoorde dienden wij er afstand van te nemen. Weg met ons, het posthistorisch en liefst ook postmoderne heden was begonnen. Onbevangen door de ballast van het verleden traden wij de toekomst tegemoet.

Dat is dus niet helemaal goed afgelopen. Terwijl de schoolboekjes die een heroïsch vaderlands verleden hadden bezongen plaats maakten voor een ‘vaderlands verleden in veelvoud’ en hemeltergend politiek-correcte apokool, de jaartallenlijstjes hun ordenend en zingevend vermogen verloren, ontwikkelde zich maatschappelijk en cultureel ‘de crisis van de nationale

identiteit'. Die term is van Samuel Huntington, die hem operationaliseert in zijn nieuwe boek *Who are we?* – en die vraag was, een fase eerder, al van mij: sommigen van u waren erbij toen ik die in het voorjaar van 2002 tijdens een openbare bijeenkomst aan de orde stelde. Zij herinneren zich de lacherigheid die zich toen van het uitgelezen gezelschap sprekers meester maakte en de hilariteit verwekkende antwoorden waarmee vooraanstaande geleerden en bestuurders elkaar toen aftroefden: wij waren een volk van haringeters en fietsers, van koeienkijkers in een delta-landschap, veel meer viel er niet over te zeggen.

De bakens van het debat zijn sedertdien verzet. Dat Huntington daar in de Verenigde Staten een boek aan wijdt, illustreert dat die crisis zich niet tot Nederland beperkt - allicht niet. Al zijn de verschillen ondertussen van land tot land significant en heb ik de indruk dat het probleem zich beduidend sterker voordoet in de Angelsaksische landen en hun culturele koloniën, zoals je de Lage Landen wel mag betitelen, dan in bijvoorbeeld de Romaanse culturen van Europa.

Al onder het eervorige Nederlandse kabinet vormde zich het inzicht dat een natie een geschiedenis nodig heeft, zeker oog in oog met de erosie waaraan die natie politiek en sociaal wordt blootgesteld. Het was staatssecretaris Rick van der Ploeg, belast met de portefeuille cultuur, die de aanzet gaf tot wat 'De boulevard van het actuele verleden' is gaan heten, een wonderlijk project dat de geschiedenis in een hippe verschijningsvorm museaal inzichtelijk moest gaan maken.

Let op de titel: het perron was een boulevard geworden, waarlangs wij allen zouden flaneren, zonder noemenswaardige verplichtingen of doelen, en het verleden was slechts relevant voor zover het zeggingskracht in het heden heeft. Na een vrolijk vormgegeven eerste rapportage is er niks meer van vernomen.

Maar de vraag bleef en het onbehagen knaagde verder. Geert Mak schreef de geschiedenis van de Nederlanders in de twintigste eeuw vanuit het perspectief van zijn ouders, *De eeuw van mijn vader*, en het land drukte hem massaal aan het hart. Hier was de onderwijzer van weleer aan het woord, die godzijdank weer een verhaal te vertellen had, zij het ook een bescheiden verhaal, waarbij er van een vaderland geen sprake meer was, alleen nog maar van een vader zonder land, en waarin de collectieve herinnering plaats had gemaakt voor de individuele. De onderwijzer had de tijd over zich heen voelen komen en eieren voor zijn geld gekozen. Het is een visie

die naadloos in het tijdsbeeld, dat is: het heersende zelfbeeld, past: wij zijn individuen die overrompeld worden door grote gebeurtenissen. Voor zover wij daar noodgedwongen deel aan hebben, hebben wij daar niet om gevraagd en zijn we er dus ook niet verantwoordelijk voor.

Het is het moralisme van de anti-moraal en het instrumentele karakter van de vaderlandse geschiedenis van weleer kreeg sterk therapeutische trekken, 'troost, troost, mijn volk'. Honderdduizenden individualisten, via de vader van Geert Mak op zoek naar de hunne, vormen ironisch genoeg echter opnieuw een collectief, toegerust tegen wil en dank met collectieve eigenschappen. Denk niet dat ik daar misprijzend over oordeel, al irriteert het me bovenmatig.

Inmiddels zijn we in Nederland een tweetal kabinetten-Balkenende verder en is de crisis van de nationale identiteit een epidemie geworden. De geschiedenis stond immers niet stil – en zeker de Nederlandse geschiedenis niet. Voor het eerst in meer dan drie eeuwen vaderlandse geschiedenis werd er een politicus vermoord en manifesteerde zich een volksoproer zoals we dat in geen tijden gezien hadden en ondertussen werd de verbrokkelde werkelijkheid van de multicultuur een drama. Het vaderlands verleden in veelvoud werd een Nederlands heden in veelvoud en het gebrek aan samenhang daarin werd als onprettig ervaren. De voorlopig laatste episode van die ontwikkeling voltrok zich nog geen drie weken geleden, toen een lawaaiige dwaas door een onaangepaste godsdienstwaaninnige werd omgelegd en ineens een slachtoffer van de bedreigde vrijheid van meningsuiting, ja, een Hollandse Voltaire, werd. Die vrijheid van meningsuiting heette ineens een nationale deugd met diep in het verleden reikende wortels: de geschiedenis meldde zich als een beschadigd zelfbeeld.

Daar waren wij allemaal niet op voorbereid en de verwarring illustreert onze slechte toerusting. Wie waren wij geworden? Zekerheden tuimelden om, terwijl wij er al zo weinig meer van over hadden – en de nieuwkomers bleven maar jengelen met hun vragen. Die vragen zijn door de politieke bureaucratie inmiddels omgevormd tot een programma van eisen: 'ze' moeten zich maar eens in 'ons' en 'onze geschiedenis' gaan verdiepen en op grond van hun kennis aantonen of 'ze' erbij kunnen horen.

Maar welke geschiedenis dan, en waar horen ze dan bij – en vooral: waartoe? Een samenhangende visie daarop hebben we immers niet, over een nationaal historisch museum beschikken we niet en de historische afdeling van het Rijksmuseum, 'de schatkamer van onze nationale geschiedenis',

wordt aanstonds geësthetiseerd: de realia komen er tussen de kunstwerken, zodat het verleden tenminste mooi is om naar te kijken. Als daar al antwoorden op de vraag naar onze nationale identiteit uit afgeleid kunnen worden, dan zullen die betogen dat wij een hang naar schoonheid en genieten hebben. Wie eenmaal buiten dat museum om zich heen kijkt, staat er verstuemd van: het zijn opmerkelijke, ja, verwarrende nieuwigheden in de constructie van ons zelfbeeld – en een posthistorische, postmoderne frivoliteit kun je ze niet ontzeggen.

Een paar weken terug verscheen het eerste deel van wat een nieuwe ‘Algemene geschiedenis der Nederlanden’ beoogt te gaan worden, het deel dat de eminente gereformeerde historicus A.Th. van Deursen wijdde aan de Gouden Eeuw, *De last van veel geluk*. Dat is in allerlei opzicht een verbluffend boek. Het behandelt de periode die als de wordingsperiode van de Nederlandse staat en eenheid wordt beschouwd, vanaf het aantreden van Philips II, tot de consolidatie van de Republiek in een aanmerkelijk bescheidener internationale rol aan het begin van de achttiende eeuw. Van Deursen is behalve een buitengewoon groot kenner van die periode vanuit haar bronnen ook een groot verteller: hij reikt een verhaal aan, een verhaal van het verleden waar iedereen naar snakt. Hij doet dat met gezag en overtuiging; men dient er rekening mee te houden dat het een ferm antwoord gaat vormen op de vraag naar de nationale eigenaardigheden.

Maar wat voor een verhaal – en wat voor een antwoord. Twee inhoudelijke elementen en een methodologisch springen in het oog. Om met dat laatste te beginnen: vanaf zijn eerste boekpublicatie van ruim dertig jaar terug, *Bavianen en slijkgeuzen*, heeft Van Deursen zich beijverd voor de geschiedschrijving van het gewone volk. Dorpelingen en de massa der stedelingen vormden zijn invalshoek. Daarmee voegde hij zich tot op respectabele hoogte naar de tijdgeest: de dynastieën en krijgsheren, de prominenten en geleerden, ze moesten inschikken ten gunste van ‘the people without history’.

In zijn nieuwste boek is dat perspectief radicaal omgedraaid: het zijn opnieuw de politici, de denkers, de doeners en de dominees, die de dienst uitmaken. Zij bepalen het verloop van de geschiedenis, zij domineren het verleden – en het is hun optreden dat wij leren kennen en hoogstens daaruit leren wij onszelf kennen. Want ‘het’ verleden en ‘de’ geschiedenis zijn hier weer ‘ons’ verleden en ‘onze’ geschiedenis geworden.

Daarin spelen de kerk en de maatschappelijke elite, het pluralistisch protestantisme en het geresigneerde patriciaat niet alleen de hoofdrol, zij *zijn* dat verleden. De Nederlandse staat als onafhankelijke grootheid is er naadloos verbonden met de idealen van de calvinistische reformatie en het is de culturele en maatschappelijke elite die daar vervolgens vorm aan geeft. Bij al zijn actuele kennis van zowel het bronnenonderzoek als de methodologie demonstreert Van Deursen een geschiedbeeld dat op het eerste gezicht krachtig restauratieve trekken vertoont, of, milder geformuleerd, dat een herstelde continuïteit voorstaat van dat geschiedbeeld. Dat continuüm begint met het beeld van ons verleden dat de dominante elite van de negentiende eeuw aanhing.

Dat is een uitdagende, ja, polemische stellingname, bij alle superieure kalmte die Van Deursen overigens als historicus ook aan de dag legt. Zowel de strekking van die stellingname, een pleidooi voor continuïteit, als de inhoud ervan, herwaardering van de rol van elites en de kerken, zijn belangwekkend.

In zijn passages over het conflict tussen Maurits en Oldenbarnevelt bereiken zij naar mijn smaak hun hoogtepunt. Van Deursen kiest er onverholen partij voor Maurits, dat wil zeggen, voor een eenduidig en dus gekleurd beeld van die episode, wat eerdere historici daar ook op hebben afgedongen. Het conflict laat zich gemakkelijk actualiseren, het betrof immers de rol die de staat in de kerk en die de kerk in de staat zou kunnen spelen; de overeenkomst met de aanpassingsmoeilijkheden van de rechtzinnige imams onder de nieuwelingen in onze geschiedenis, die de islamitische wet liefst tegenover de grondwet stellen, is haast opdringerig. Bij Van Deursen wint, ondanks de interpretaties die eerdere historici als bijvoorbeeld Jan en Annie Romein en Oldenbarnevelt-biograaf Jan den Tex daar, stellig ook in het licht van hun tijd, aan hebben gegeven, de traditie het. Hij herstelt en hij kiest: dat is ons verleden, willen wij weten 'wie wij zijn', dan kunnen we daar het antwoord vinden. De rechtzinnigen en de vertegenwoordigers van de elite die scherp naar de wensen van het volk kijken winnen.

Ik kijk daar anders naar, maar in zijn individuele afwijkingen doet dat er in dit verband niet toe. Waar het om gaat, is dat zo'n markante stellingname ons dwingt de kernvraag onder ogen te zien: hoe ziet een nationale geschiedenis eruit in een postnationale tijd? Kan zij volstaan met herstel van de continuïteit of verdient zij, in reactie op verwaarlozing, verbrokkeling en relativering, een actualisering? Valt er vervolgens, behalve over de concrete

invulling van de canon van onze geschiedenis, een invulling waarvoor de vooraanstaande Nederlandse historici Jan Bank en Piet de Rooij enkele weken terug een belangrijk voorstel deden, iets naders te zeggen over aard en functie van die canon?

Als opeenvolgende kabinetten die geschiedenis opnieuw zouden willen instrumentalisieren, welk doel dient die instrumentalisering dan en hoe steekt zij in elkaar? Gaat de strijd tussen Maurits en Oldenbarnevelt, oog in oog met de aanwezigheid van een grote groep aanhangers van de islam, voortaan over hun probleem, de scheiding van kerk en staat, en gaat er van onze belevenissen bij de juiste redactie een didactische werking uit?

De geschiedenis is terug, al was het maar omdat wij er houvast in zoeken. Het antwoord op de vraag waar we dat houvast denken te gaan vinden is nog lang niet duidelijk. Van Deursen geeft het: in onze gereformeerde komaf en in de doortastende rol die de Hollandse elite vanouds heeft gespeeld. Maar die elite verkeert inmiddels in grote nood en de islam steekt de gereformeerde kerk getalsmatig allang naar de kroon. Hoe aanlokkelijk het ook is klip en klaar een historisch verankerde *Leitkultur* voor de Lage Landen aan te wijzen, een panacee is dat niet.

Want die *Leitkultur* is in het ongerede geraakt en wie zich niet verdiept in de toedracht van die teloorgang en in hetgeen ervoor in de plaats kwam, zal met zijn antwoorden niet ver komen. Het is, anders gezegd, onmogelijk de band met ‘Nederland’s geestesmerk’ van weleer te herstellen, het oude geestesmerk op te lappen en opnieuw naar voren te schuiven, zonder eerst te begrijpen waarom dat zo toetakeld en verwaarloosd kon worden en wat ervoor in de plaats kwam.

Daarvoor moeten we – het is een beschamend ritueel in openbare toespraken van middelbare mannen in de Nederlanden – terug naar Huizinga. Weliswaar is het begrip op zichzelf niet van hem, de invulling ervan is dat wel degelijk – en hij gebruikte er, toen hij haar in 1934 bood, een ruim perspectief voor, het perspectief van een half millennium geschiedenis van de Lage Landen, vanaf de voorgeschiedenis van ons nationaal besef tot en met de bedreiging daarvan zoals hij die toentertijd waarnam in de emancipatie en democratisering van de vroege twintigste eeuw. In wezen verschilt zijn notie van die culturele eigenaardigheid niet zo gek veel van die van Van Deursen.

Het is een prachtig geschrift en de inhoud ervan echoot al meer dan een halve eeuw door in de Nederlandse historiografie en in de culturele bepalingen van het Nederlandse zelfbeeld, maar wie het anno Domini 2004 opslaat krijgt de indruk met een van de vruchten van het contemporaine surrealisme in de kunsten van doen te hebben. Huizinga weegt er, vrijmoedig en vrijzinnig, de verschillende aspecten in die de eigenaardigheid van de Nederlandse cultuur en volksaard bepalen. Beide termen, ‘Nederlandse cultuur’ en ‘volksaard’, zijn sedertdien nogal in diskrediet geraakt, maar dat is voor de draagkracht van zijn beoordeling niet storend.

Ik zal ze voor u samenvatten teneinde u deelgenoot te maken van die surrealistische ervaring.

Allereerst zijn daar ‘de properheid’ en ‘de zindelijkheid’ die de Lage Landen zo opvallend en langdurig karakteriseren. Huizinga roemt ze in al haar verschijningsvormen en hij sluit daarmee aan bij rapportages die al sedert de Opstand over de Nederlanden in het buitenland verspreid worden. De schilderijen van de zeventiende-eeuwse kaden, straten, hofjes en ten slotte ook binnenhuizen werden er sedertdien vaak ter bevestiging bij aangehaald: zo er niet al een vrouwtje op te zien was, met opgestroopte mouwen in de weer met een bezem, een dweil en een emmer water, dan was zij onmiskenbaar juist voordat de schilder aan het werk ging langs geweest. Ik bespaar u de rest van het bewijsmateriaal.

Properheid, zindelijkheid: je kijkt er vanop. Wie vandaag de dag aankomt op het Centraal Station van ’s lands hoofdstad, Amsterdam, en te voet zijn weg naar de binnenstad aflegt, schiet van alles te binnen als het erom gaat de eerste en opvallendste eigenschap van haar bevolking te benoemen – maar properheid, nee, daar zou je toch niet snel op komen. Ik leg die tocht van buiten naar binnen tegenwoordig regelmatig als halve vreemdeling af en wat mij het eerst treft is de stelselmatige herhaling van de mededeling, al gedaan zodra je het treinstation van Schiphol binnenstapt, zowel in het Nederlands als in het Nederengels, dat je goed op je spullen moet passen omdat er tijdens de tocht van Schiphol naar Amsterdam Centraal naar alle waarschijnlijkheid struikrovers actief zullen zijn. Op dat Centraal Station wordt die mededeling stelselmatig herhaald.

Welkom in Nederland, proper op niets, niet op de orde, niet op de taal, niet op uw bezittingen.

Het Amsterdamse Damrak verschilt in zijn bedwelmende smerigheid en liederlijkheid niet wezenlijk van de directe omgeving van die andere Nederlandse hoofdstad, Antwerpen.

De tweede karakteristiek die Huizinga noemt is het 'ontzag voor de mening van anderen'. Die hebben we, twee politieke moorden en hun context verder, de afgelopen jaren wel weersproken gezien. Men hoeft geen regelmatige raadpleger te zijn van de krankzinnige hoeveelheid columns in de Nederlandse dagbladen of vergelijkend onderzoek te hebben gedaan naar de publieke gedachtenwisseling in de media in de ons omringende landen om te beseffen dat, zo ontzag voor andermans mening ooit een in het oog springende eigenschap van de Lage Landen en hun bewoners is geweest, ook daar inmiddels korte metten mee gemaakt is.

Er heerst een enorm ontzag voor de eigen mening en een onverdraagzaamheid jegens iedere andere mening die aan het onbeschrijfelijke grenst. Ogenschijnlijke gedachtenwisselingen ontaarden er snel in hetzij scheldpartijen, hetzij nauwhartig afgebakende marges van denkvrijheid. Het pluralisme en de terughoudendheid die Huizinga benoemt hebben plaatsgemaakt voor agressieve arrogantie en de terreur van de consensus. Wie daar buiten staat kan in het beste geval op uitsluiting en negeren rekenen, 'intelligent' is er synoniem geworden met 'hooghartig', 'intellectueel' met 'node-loos ingewikkeld', 'open' met 'slap'.

De geringe vatbaarheid voor 'illusie en retoriek', zegt Huizinga, is de volgende dragende karakteristiek van Nederland's geestesmerk. De volgelingen en slachtoffers van Pim Fortuyn en Filip Dewinter zullen het slechts uit bravoure respectievelijk angst kunnen onderschrijven.

In het verlengde daarvan plaatst Huizinga 'de onvatbaarheid voor politiek extremisme'. Daar is dan bij een hele reeks politieke verkiezingen in onze beide landen gedurende het achterliggende decennium wel drastisch een einde aan gemaakt.

'Het nationale overwaardigheidsgevoel is bij ons betrekkelijk zwak ontwikkeld', vervolgt Huizinga. Jammer dat hij dood is, want een bezoek aan ons nationale uitvaartcentrum, de Amsterdamse Arena, had hem, hetzij bij gelegenheid van een voetbalwedstrijd, hetzij bij een informele staatsbegrafenis van een van de coryfeeën van de volkscultuur, van een illusie af kunnen helpen. De hysterische commentaren daarop eveneens, overigens, van de sportpagina's tot de opiniepagina's van de grote kwaliteitskranten.

Ik kom op wat lange tijd beschouwd is als de centrale en sturende kwaliteit van de Nederlandse cultuur. ‘Wij hebben’, schrijft Huizinga, ‘al de vensters van ons huis openstaan, en laten er den zeewind en den landwind vrij door blazen.’ Het is een fraai en passend beeld, waarmee Huizinga de eeuwenoude cultuur van de Lage Landen tracht te kenschetsen – en het past bij een traditie zo oud als Nederland, een traditie waarin economie en beschaving met elkaar harmonieerden. Een stapelmarkt, een overslagplaats, van goederen zowel als van ideeën, van Britse, Duitse en Franse origine, verhandeld en verwerkt door Nederlandse handen en hoofden, verfijnd en bewerkt, gedrukt en gedistribueerd.

Terzake dat definiërende beeld is een enorme lacherigheid ontstaan. Dat is ten onrechte, want als geïdealiseerd zelfbeeld bepaalt het tot op de huidige dag ons denken. Soms wordt het ter contrapositionering benut, bijvoorbeeld door te wijzen op het gesloten, ja, chauvinistische culturele en intellectuele karakter van de Franse cultuur, vaker echter nog als grond voor eigenroem. De Lage Landen hebben de ramen van hun huis zo wijd openstaan, dat er niet tegenop te stoken valt. Zelfs in hun taal en in hun collegезalen tocht de zeewind. De late echo ervan valt te beluisteren in het begrip ‘Perron Nederland’, de minimaalste schildering van een samenleving en een cultuur die zich laat denken. Komen en gaan, transnationaal en zonder beduidende herkomst. Het ideaal is in die opvatting werkelijkheid geworden, we dwarrelen door de ruimte en het verleden als herfstbladeren op de wind, als ziektekiemen op de tocht.

Maar is het waar?

Als het nog waar is, dan is het hooguit zeer ten dele waar: wij hangen als ondervoede en gebogen duinberken in de schrale zeewind. Het Duits en het Frans zijn als talen met de bij hen behorende culturen nagenoeg geheel uit het curriculum van onze middelbare scholen verdwenen, aan de universiteiten kampen de vakgoepen die ze op enig niveau zouden moeten bestuderen en onderwijzen met tanende aantallen belangstellenden en het zal niet lang duren vooraleer de in Europese kringen veel geroemde meertaligheid van de Nederlandse culturele, journalistieke en politieke elite vervangen is door een armetierige tweetaligheid, beroerd Nederlands en nog akeliger Nederlands.

Het zeuren daarover is mijn hobby niet, maar ik heb juist zo lang les gegeven aan een universiteit om te hebben kunnen vaststellen dat een meerderheid van de Nederlandse universitaire studenten haar eigen taal in

geschrifte niet meer machtig is en niet meer in staat is een in normaal Engels gestelde tekst te lezen. De toegankelijkheid van en belangstelling voor die twee andere Europese cultuurtalen is bekend: hobby's van landverraders, doktersvrouwen en vakantiegangers.

Die verarming – want dat is het – werkt inmiddels door in de gehele Nederlandse cultuur: Duitse, Franse of Italiaanse films worden er vrijwel niet meer vertoond, de literatuurlijstjes achterin boeken op het terrein der geesteswetenschappen bestaan vrijwel geheel uit Anglo-Amerikaanse publicaties en vanuit de Duitse en Franse literatuur wordt hoegenaamd niks meer in het Nederlands vertaald. Het is, inmiddels, voor een Duitser met belangstelling voor de contemporaine literatuur gemakkelijker de Nederlandse literatuur in vertaling te leren kennen en de ontwikkelingen erin te volgen dan het voor een Nederlander is om de Duitse literatuur in vertaling te volgen. De bespottelijke omgang met de Franse cultuur in Nederland – én van Nederlanders daarmee in Frankrijk – en de gruwelijke incompetentie van oordeel daarover die de toon zet bespaar ik u.

Zeewind, geen landwind meer. 'De mogelijkheid tot gelijkmatige verwerking van verschillende vreemde culturen berust bovenal op ons bezit van een eigen taal,' schrijft Huizinga. 'Zij geeft ons een eigen spiegel om het vreemde in op te vangen.' Hier in Gent hoef ik hem niet tegen te spreken; de gevolgen zijn bekend, ze uitmeten zou de indruk wekken dat ik een cultuurpessimist ben. En dan zou ik opnieuw Huizinga moeten aanhalen: 'integendeel, ik ben een optimist.'

'Wij kunnen het vreemde niet weren en wij willen het niet weren', schrijft hij nog over Nederland's geestesmerk. Ook op dit stuk moet hij inmiddels krachtig in het ongelijk worden gesteld: het gaat ons goed af en het lijkt wel of we niets liever willen, zowel waar het om mensen als waar het om hun ideeën gaat.

Johan Huizinga laat ons, met andere woorden, zeventig jaar nadat hij zijn psychologische schets en zijn diagnose gaf, op alle fronten met lege handen achter. Aan een duiding die haar overtuigingskracht ontleende aan haar brede perspectief, eeuwen van Nederlandse cultuur, mentaliteit en handelen, kwam sedertdien een einde. Zij ging zelfs overal in haar tegendeel verkeren. Het kan niet anders of dat einde is dus abrupt geweest, van een geleidelijke omslag is geen sprake.

De vraag is hoe dat komt – en wat er aan te doen valt. Daarin speelt mijn vertrekpunt, namelijk de poging aan de schraalheid van het posthistorische en postnationale zelfbeeld tegenwicht te bieden, een doorslaggevende rol.

Wanneer in de jaren zestig van de zestiende eeuw de Nederlandse edelen geconfronteerd worden met de bestuurlijke en politieke ambities van Margaretha van Parma, doet zich een opmerkelijke confrontatie voor. Margaretha van Parma heeft van haar vorst, Philips II, een pakket van eisen en maatregelen opgedragen gekregen, van bestuurlijke, culturele, financiële, juridische, politieke en religieuze strekking, met de uitvoering waarvan zij de Nederlandse edelen wenst te belasten. Die edelen aarzelen en zij doen dat met een beroep op het precaire karakter van hun maatschappelijke positie. Zelfs als zij de redelijkheid of de wenselijkheid van de voorstellen van de vorst en diens landvoogdes zouden inzien, dan nog zouden zij, zo zeggen zij, niet kunnen beloven dat die ook uitgevoerd kunnen worden.

Want zo liggen de kaarten niet, in de Nederlandse gewesten.

Vanuit het zuiden van Europa beschouwd mag er dan een eenduidig idee zijn over de verhouding tussen de adel en de horigen waar het om het bestuur in al zijn geledingen gaat, iedere tint van absolutisme is de verhoudingen tussen die twee klassen in de Lage Landen vreemd. De edelen beroepen zich op de eigenaardigheden van hun omgangsvormen, omgangsvormen waarbij de macht en de taak van de adel en de wensen en mogelijkheden van hun ondergeschikten elkaar in evenwicht houden. Dat evenwicht zou met het afkondigen en opleggen van eenzijdig bepaalde maatregelen faliekant verstoord worden. Zij voelen daar niets voor.

Margaretha van Parma, op haar beurt, begrijpt er niets van – en het zou veel van haar standgenoten elders in Europa ook merkwaardig en wereldvreemd zijn voorgekomen. Toch stuiten we in die spraakverwarring op een van de opmerkelijkste en interessantste aspecten van Nederlands geestesmerk, ook al besteedt Huizinga er in zijn opsomming geen enkele aandacht aan. Ook dat is overigens opmerkelijk en interessant – en misschien zelfs wel kenmerkend en onthullend. Zou het zo kunnen zijn dat hij die karakteristiek niet opmerkte en dus ook niet benoemde omdat zij in zijn tijd nog altijd gold en onverkort voor geldig werd aangenomen?

Ik doel op wat, even later, in de *Apologie of Verantwoording van de prins van Oranje* al in de eerste alinea's zo krachtig wordt beklemtoond en in het *Plakkaat van Verlating* andermaal wordt uiteengezet, namelijk de primaire

opdracht van vorst en edelen ‘het algemeen welzijn te dienen’, ‘een herder voor de schapen te zijn’. Het is een houding die in eerste instantie de *plicht* van de vorst en de zijnen benoemt, niet diens *recht*. In de pamflettencultuur van de zeventiende-eeuwse Republiek zullen we die denkwijze nog vele malen tegenkomen, vaak onder trotse verwijzing naar ‘onze ghebruycken ende coutumen’. De overlegcultuur van de Lage Landen, die Huizinga signaleert en die een halve eeuw na hem de kranten in zou gaan als ‘het poldermodel’, vindt haar uitgangspunt in het plichtsbewustzijn van de maatschappelijke elite: *noblesse oblige*. Het succes van de Republiek gaat terug op een opvatting van de *Res publicae*.

Het is niet moeilijk om wat daar wordt benoemd telkens terug te vinden in de eeuwen Nederlandse cultuurgeschiedenis die erop volgen, zoals het al even eenvoudig is de irritatie en de spotlust die het in de tweede helft van de twintigste eeuw opriep als ‘regentencultuur’ te begrijpen en te billijken. Maar kan het zijn dat het agressieve verzet tegen dat verschijnsel, het subtiële evenwicht tussen bestuur en bevolking, tussen elite en volk, tussen plicht en recht, meer heeft vernietigd dan iets onwenselijks alleen? Samenlevingen en hun inrichting veranderen, maar vernielt een revolutionaire verandering niet altijd meer dan gemist kan worden? Is niet het wegvallen van een door geschiedenis en traditie geïnspireerd plichtsbesef, bij alle grote instituties van de samenleving, het brandpunt bij uitstek van de crisis waarin veel van die instituties, of we die nu signaleren bij het openbaar bestuur, de media of de universiteit, zich thans lijken te bevinden? In tal van die crises, of die nu het onderwijs, de cultuur of het openbaar bestuur betreffen, worden wij geconfronteerd met een aarzelende elite, een elite die het liefst terugtreedt omdat zij niet langer in zichzelf gelooft en niet meer weet waar zij voor staat of zou dienen te staan. De verdrietige voorbeelden van de wijze waarop dat zich voordoet heb ik elders al eens gegeven.

Daar wordt de vraag naar welke geschiedenis wij waartoe zouden wensen te onderwijzen prangend. Want de ontkenning van de zinvolheid van een gecanoniseerde geschiedenis, ja, een nationale geschiedenis is een belangrijke verschijningsvorm van datzelfde aarzelen en terugtreden; samen houd ik ze voor een ongezonde en onverantwoorde breuk met de traditie. Het onderhouden van die geschiedenis is immers instrumenteel en het instrumentele schulde hem hier in het onderhoud van een vruchtbare traditie, de legitimatie van optreden en plichtsbesef in termen van ervaring en continuïteit. Wie die kent en verinnerlijkt staat er beter voor dan wie die ontkent, negeert of verwerpt. In de tijdloosheid van een posthistorisch heden, in de

verbrokkeling van een postmoderne samenleving is voor geen der deelnemende partijen immers nog houvast te vinden.

Dat besef maakt de wenselijkheid van een nationale geschiedenis dringend, maar tegelijkertijd de restauratie van een verbroken continuüm kunstmatig en dus niet levensvatbaar. Met de dorpse historiespelen van mijn kindertijd is het gedaan; wie de draad ervan weer zou opvatten, zou een farce voortbrengen, want wat zich in de geschiedenis herhaalt doet zich bij die herhaling steevast als ironisch voor. De vraag is dus *wat* een nieuwe geschiedschrijving zou beogen – niet *dat* ze iets zou beogen.

Doordat die eerdere vaderlandse geschiedschrijving zozeer in diskrediet is gebracht en de nationale staat niet alleen aan zichzelf twijfelt maar tegelijkertijd ook rechtmatig in het gedrang gekomen is, is wel voorgesteld over te gaan tot een Europese geschiedschrijving. Voor zover die in het onderwijs emplot zou vinden, zou die immers van stond af aan een duidelijk doel dienen: de voortgaande Europese samenwerking, het proces van harmoniseren en liberaliseren dat ons inmiddels behalve zestig jaar van vrede, vrijheid en welvaart zelfs al een Europese Grondwet heeft bezorgd. De Europese droom heeft ons immers lange tijd voorgespiegeld dat de nationale staten op zouden gaan in een federatie en van die federatie vroeger of later wel een werkbare eenheid zou komen. Beide zouden gediend zijn met een burgerlijk historisch besef van die eenheid; de analogie met de instrumentalisering van de geschiedenis ten behoeve van de democratiserende natiestaat in de negentiende eeuw is duidelijk.

Het is een begrijpelijk verlangen, maar het is tegelijkertijd evenzeer problematisch.

We hebben er bovendien inmiddels enige ervaring mee en die ervaring leert ons dat ze als panacee voornog niet voldoet. Op nationale schaal is ze terug te vinden in de individuele delen en detailstudies van de zogenaamde ‘Ijkkpunten-reeks’, die de ‘Nederlandse cultuur in Europese context’ moesten beschrijven, een reeks boeken die halverwege de jaren negentig begon te verschijnen, na een initiatief daartoe van minister-president Ruud Lubbers tweede helft jaren tachtig. Met het in kaart brengen van cruciale passages uit de Nederlandse geschiedenis is het goed afgelopen, in die serie, maar die passages in verband brengen met de Europese context lukte beduidend minder goed.

In verscheidene Europese landen loopt een reeks populariserende studies naar gemeenschappelijke, natie-onafhankelijke determinanten van de Europese geschiedenis, onder leiding van Jacques Le Goff. Ze stuurt aan op Europese geschiedschrijving, maar blijkt tot dusverre noodgedwongen nogal abstract te blijven. Ze bestaat uit thematische deeltjes, 'Europa en de zee', 'Europa en de stad' 'De honger in de Europese geschiedenis', 'Boeren in de Europese geschiedenis' en 'Het individu in de Europese geschiedenis'. In Frankrijk, Duitsland en Italië worden die deeltjes tegelijkertijd uitgebracht en zijn ze opvallend succesvol – en dat laat zich gemakkelijk verklaren; in Nederland is de reeks vroegtijdig gestaakt. Ook dat is begrijpelijk.

Zolang die Europese geschiedschrijving niet concreet kan worden – en ik vrees dat dat betekent: dienstbaar gemaakt aan een idee – is ze kansloos. Ga maar na: hoe schrijf je de geschiedenis van Napoleons optreden voor én Fransen én Polen? In Frankrijk en Italië woedt nu een debat over de (nationale) geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog. De termen zijn nagenoeg gelijklopend: drie naties, in beide gevallen, en dus drie geschiedenissen, beide keren bedoeld voor een land met een hopelijk consensus-gerichte bevolking. Nederland heeft, in dat perspectief, geluk gehad met de Tweede Wereldoorlog, voor zover het om ordentelijke geschiedschrijving gaat. De nationale mythe over die periode – onschuldig slachtofferschap, overrompeling door een te grote buur, neutraliteitsgedachte grotelijks geschonden – was er van meet af aan een succes, en de geschiedschrijver des vaderlands, Lou de Jong, heeft daar meteen een fundament onder gelegd: *de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Dat is in Frankrijk, met zijn verdeling in Vichy-Frankrijk, bezet Frankrijk en het Frankrijk in ballingschap van generaal De Gaulle, en in Italië, met Mussolini, de partizanen, de Republiek van Salo en de regering van Badoglio na '8 september', wel even wat lastiger. Daar schiet zelfs de nationale geschiedschrijving hopeloos tekort, maar de Europese biedt er evenmin soelaas.

Dat kan ook niet anders zolang de gedachte over de samenwerking in Europa in negatieve termen geformuleerd blijft worden en er geen nieuwe leidende gedachte tegenover wordt gesteld. De Europese samenwerking is geboren uit afschuw over de Europese burgeroorlogen en baseert zich tot op de dag van vandaag op het 'nie wieder Krieg' uit de eerste naoorlogse periode – en, voor zover de referenda die aanstonds zullen ratificeren, de in ideologisch opzicht armetierige preambule van de Europese Grondwet. De samenwerking is begonnen terzake de productie van kolen en staal, daar is

vervolgens een gemeenschappelijk landbouwbeleid aan toegevoegd en inmiddels betreft ze zulke inspirerende domeinen als het anti-trust beleid en de mededinging. Daar valt vooralsnog geen geestdriftige geschiedschrijving op te grondvesten. Zolang het onderzoek naar de eigenaardigheden van de Europese cultuur en het doorslaggevende belang daarvan voor de Europese geschiedenis, die van de toenadering tussen de nationale staten inclusief, niet van de grond komt, is een instrumentele Europese geschiedschrijving uitgesloten. Zo Europa iets is, is het immers cultuur.

Een cultuur van verschillen, van de verschillen tussen een Latijnse, zo u wilt: Romaanse, cultuur, mentaliteit en een traditie en een, in dit verband, Dietse. De eigenaardigheden van de ervaring van de Lage Landen zouden in dat verband niet gebagatelliseerd of geridiculiseerd moeten worden, maar juist beklemtoond en belicht. Dat kan echter alleen wanneer die Lage Landen hun eigen geschiedenis zelf ernstig nemen en die cruciale ervaring van het wankel evenwicht dat in termen van plichten omschreven kan worden onder ogen zien. Het zal u duidelijk zijn dat dat naar mijn oordeel evenmin in termen van de restauratie, dat wil zeggen: de ontkenning van de breuk die het laatste kwart van de twintigste eeuw daarin forceerde, kan plaatsvinden, als in de cultivering van een algehele ontkenning van die eigenaardigheden.

Het tijdperk van het postmoderne flierefluiten is inmiddels ten einde, het cultuurrelativisme stierf een gewelddadige dood op de puinhopen van twee New Yorkse torenflats – nu het posthistorische levensbesef nog.

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Dr. Albert H. van den Heuvel**
Het ideologieloze tijdperk
- 1982 **Dr. Dirk Dolman**
Het parlement als pacificatie
- 1983 **Prof. dr. em. Edward Schillebeeckx**
Vrede door gerechtigheid
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
Wortels van een misverstaan
- 1985 **Dr. Johannes G.C.A. Briels**
De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630: Een vergeten bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 **Hella S. Haasse**
De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een gemeenschappelijke literatuur
- 1987 **Prof. dr. Han Entzinger**
Immigratie en pluralisme
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
De Nederlandse film
- 1989 **Jan Hoet**
De kunst als waarde van morgen
- 1990 **Maarten Mourik**
Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe pacificatie
- 1991 **Geert Vanistendael**
En België heeft Vlaanderen gemaakt

- 1994 **Greetje van den Bergh**
Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een eenwordend Europa
- 1995 **Prof. dr. mr. Cees Fasseur**
Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale nalatenschap
- 1996 **Prof. dr. Herman Balthazar**
Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid, eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
Pacificatie van Europa?
- 1999 **Prof. dr. em. Eric Suy**
Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken
- 2000 **Derk-Jan Eppink**
Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
De Lage Landen ‘in de vaart der volken’
- 2004 **Michaël Zeeman**
Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002 en 2004 werden de lezingen te Gent georganiseerd;
- in 1996 werd de lezing te Leiden georganiseerd;
- in 1999 werd de lezing te Dordrecht georganiseerd;
- in 2001 werd de lezing te Breda georganiseerd;
- in 2003 werd de lezing te Breda georganiseerd.